

تحلیل راهبردی تحریم‌های تحمیلی بر جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر الگوی واردن)

نویسندگان: حمیدرضا نیکوگفتارصفا^۱ و علی ردادی^۲

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۲/۱۱

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۴/۳/۴

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هجدهم، شماره ۶۶، بهار ۱۳۹۴

چکیده

تحریم، یک راهبرد اقتصادی منفی بوده و به نوعی «جایگزین ابزارهای سخت‌تر قدرت» است. همان‌طور که سیاستگذاران راهبردی کشور در مقابله با اعمال قدرت سخت باید ابتدا نقاط آسیب‌پذیر و نحوه آرایش نیروهای متخاصم را شناسایی نمایند، سیاستگذاران راهبردی باید بدانند راهبرد تحریم کدام قسمت از نظام اقتصادی کشور را نشانه گرفته است، چه نقشه تهدیدی را ایجاد کرده و آرایش نیروهای متخاصم در مقابل هر یک از لایه‌های اقتصاد ملی چگونه است؛ لذا سؤال اصلی این مقاله آن است که تحریم‌ها کدامیک از لایه‌های نظام حاکمیتی جمهوری اسلامی ایران را نشانه گرفته است؟ و چگونه می‌توان نقشه اعمال فشار بر نظام اقتصادی کشور را ترسیم نمود؟

بدین منظور و با استفاده از روش پژوهش تحلیل محتوا، مجموعه اسناد تحریم‌های وارده بر جمهوری اسلامی ایران از طرف ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و سازمان ملل بررسی و کدگذاری شدند و با استفاده از کاپای کوهن اعتبار کدگذاری به آزمون گذاشته شد و نتیجه مطلوب به دست آمد. در نهایت، برای ترسیم نقشه تهدید، کدهای نهایی با استفاده از مدل تحلیل راهبردی واردن مقوله‌بندی شده و نقاط اعمال فشار به دست آمد. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که حسب تنوع و تعداد، تحریم‌ها بیش از همه بر مقوله تأمین ملزومات ملی و پس از آن بر زیرساخت‌های کشور اعمال فشار دارد و حلقه رهبری، کمترین سهم را در اسناد تحریمی به خود اختصاص داده است.

واژگان کلیدی

تحریم، الگوی واردن، موضوع‌شناسی تحریم، دستور کار راهبردی

۱. دکترای مدیریت قراردادهای بین‌المللی نفت و گاز دانشگاه امام صادق علیه السلام (نویسنده مسئول)
nikoogoftar@isu.ac.ir

۲. دکترای مدیریت استراتژیک دانشگاه تهران - raddadi@ut.ac.ir

۱- مقدمه و بیان مساله

وظیفه دانش مطالعات راهبردی، پیاده‌سازی مهم‌ترین نقش سیاست‌گذاری، یعنی تأمین امنیت ملی است. باید توجه نمود که امنیت ملی ابعاد گوناگونی دارد که شامل جنبه‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی می‌شود؛ هر چند پایه‌ای‌ترین سطح آن، همان امنیت فیزیکی و نظامی است (Gray, 1999). یکی از مهم‌ترین تهدیداتی که امنیت اقتصادی را تهدید می‌کند، محدودیت‌های تجاری و اقتصادی است که از آنها با عنوان تحریم اقتصادی یاد می‌شود.

استفاده از تحریم‌های اقتصادی، سابقه‌ای طولانی در روابط بین‌الملل دارد. از قدیمی‌ترین موارد تحریم، می‌توان به محدودیت ایجاد شده از سوی پریکل‌ها^۱ بر واردات کالا از مگارا^۲ به بازار آتن در سال ۴۳۲ قبل از میلاد اشاره کرد (Thucydides, 1972). در قرن بیستم یکپارچگی بیشتر اقتصاد جهانی، موجب شد تحریم اقتصادی به ابزار مورد علاقه قدرت‌های بین‌المللی در جهت تحمیل اراده خود بر سایر کشورها مبدل شود. در ۱۹۱۹ میلادی، «وودرو ویلسون» رئیس‌جمهور وقت آمریکا، تحریم‌های اقتصادی را به‌عنوان راهکاری اقتصادی، صلح‌آمیز و مهلک برای اداره جامعه جهانی توسط جامعه ملل^۳ پیشنهاد نمود (Hufbauer et al., 1990).

موج جدید تحریم‌ها با پایان جنگ سرد و ظهور نظام تک‌قطبی به راه افتاد و قدرت‌های جهانی برای جلوگیری از هزینه‌های مداخله نظامی در سایر کشورها، از تحریم به عنوان ابزاری جایگزین برای پیگیری سیاست‌های خود بهره بردند (Rogers, 1996). از این رو، شورای امنیت سازمان ملل که در ۴۵ سال نخست عمر خود، تنها دوبار اقدام به وضع تحریم علیه رودزیا (۱۹۹۶) و افریقای جنوبی (۱۹۷۷) نموده بود، تنها در دهه ۱۹۹۰، ۱۶ بار تحریم‌های جامع را علیه کشورهای جهان مانند بوسنی، چین و سومالی به تصویب رساند (Cortright & Lopez, 2000). در قرن اخیر، تحریم‌های یکجانبه نیز رونق یافت؛ بنا بر مطالعه هوفبر و همکارانش طی سال‌های ۱۹۱۴ تا ۱۹۹۸ از ۱۱۵ مورد تحریم اقتصادی در ۶۸ مورد، ایالات متحده به‌صورت یکجانبه اقدام به تحریم نموده است (Hufbauer, 1999) و روسیه در سال‌های ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۷ در ۳۵ مورد برای تحمیل اراده خود بر جمهوری‌های تازه استقلال یافته از تحریم استفاده کرده است (Drezner, 1999).

در حال حاضر، تحریم‌ها یکی از مهم‌ترین تهدیدهایی است که امنیت ملی کشور جمهوری اسلامی ایران را تهدید می‌نماید. تحریم‌هایی که توسط برخی نهادهای

1. Pericles
2. Megara
3. The League of Nations

بین‌المللی و کشورها بر جمهوری اسلامی ایران تحمیل شده و تأثیر آن به روشنی در مقالات و کتاب‌های متعدد بررسی شده است.^۱ صریح‌ترین این تأثیرات را می‌توان در گزارش‌های نهادهای اقتصادی بین‌المللی، همچون صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی یافت.

هر چند مطالعه تحریم‌ها، امری میان رشته‌ای است (زهرانی، ۱۳۷۶) مقاله حاضر به دنبال آن است که با استفاده از مدل‌های تحلیل راهبردی و با تمرکز بر یکی از این مدل‌های تحلیلی با عنوان «مدل پنج حلقه‌ای واردن»، تحریم‌های تحمیلی بر ایران را در حوزه‌های مختلف تحلیل و موضوع‌شناسی نماید؛ از این رو، پس از بررسی تعریف، انواع و اهداف تحریم‌های اقتصادی در راهبردی سطح ملی، مدل واردن معرفی شده و سپس با استفاده از این مدل، تحریم‌های تحمیلی بر کشور موضوع‌شناسی و دسته‌بندی می‌شود.

۲- چارچوب نظری

۲-۱- تحریم اقتصادی

الف) تعریف

در دهه ۱۹۲۰ و اوایل دهه ۱۹۳۰، اصطلاح تحریم اقتصادی به تحریم‌های «جامعه ملل»^۲ اطلاق می‌شود. بنا بر مطالعه هوفبر و همکارانش، این تحریم‌ها به ۵ مورد یعنی یوگسلاوی (۱۹۲۱)، یونان (۱۹۲۵)، پاراگوئه و بولیوی (۱۹۳۲) و ایتالیا (۱۹۳۵) محدود می‌گردد (Hufbauer et al., 1990). در تعریف این تحریم‌ها گفته شده است: «اقدام تنبیهی از جانب تعدادی از بازیگران بین‌المللی، به‌ویژه یک سازمان جهانی مانند جامعه ملل یا سازمان ملل متحد، در برابر یک یا چند کشور برای تخلف از چارچوبی که مورد تأیید جهانی قرار گرفته است، جهت ترغیب یا ممانعت از یک رویه عملی خاص و تطبیق با حقوق بین‌الملل. (Daoudi & Dajani, 1983) «دوکسی» نیز چارچوب مشابهی در تعریف تحریم‌های اقتصادی ارائه می‌کند: «تهدید به مجازات یا تحمیل آن در پی شکست هدف تحریم‌ها در مراعات معیارها یا تعهدات بین‌الملل» (Doxey, 1980).

هرچند امروزه اصطلاح تحریم‌های سازمان ملل رایج‌تر شده است، محدود کردن این تحریم‌ها به موارد تحمیلی از سوی یک نهاد بین‌المللی نسبت به اعضای که از

۱. برای مطالعه بیشتر در این زمینه ر.ک:

Sahar Ahdiyyih, S. (2011), The Impact of Economic Sanctions on Iran's Economy And Foreign Policy, thesis submitted for degree of Master of Public Policy, Georgetown University.

Katzman, K. (2014) Iran Sanctions, Congressional Research Service, Research no. RS20871 2 League Of Nations

حقوق بین‌الملل تخلف نموده‌اند، چندان واقع‌بینانه نیست؛ از این رو، لیندسی درباره تحریم می‌گوید: «ابزاری که یک کشور به‌وسیله آن، بخش عمده‌ای از تجارت خود با کشور دیگر را برای دستیابی به اهداف سیاسی به حال تعلیق درآورد» (Lindsay, 1986) و «نیچیچ» و «والنستین» در اثر مشترک خود این تعریف را ارائه می‌کنند: «تحمیل رنج اقتصادی به‌وسیله یک دولت بر دولت دیگر برای دستیابی به برخی مقاصد سیاسی؛ تحریم به‌وسیله مقامات سیاسی که در عملیات معمول در روابط اقتصادی دخالت دارند، تأسیس یا اجرا می‌شود». (Nincic & Wallensteen, 1983) در واقع، تعاریفی از این دست با استفاده از اصطلاح اهداف سیاسی به خارج کردن مواردی که تحریم‌ها با اهداف تجاری وضع می‌شوند، نیز نظر دارند.

«گالتونگ» تعریفی دیگر ارائه می‌دهد: «اقدامی از جانب یک یا چند بازیگر بین‌المللی در برابر یک یا چند بازیگر دیگر برای مجازات اهداف تحریم‌ها با محروم کردن ایشان از بعضی امتیازات و اجبار ایشان به تطابق با برخی هنجارهای مهم از نظر اعمال‌کنندگان تحریم» (Galtung, 1967). بر این اساس، تحریم‌ها به‌وسیله یک دولت، گروهی از دولت‌ها یا سازمانی بین‌المللی به‌عنوان شکلی از قدرت برای تأثیرگذاری بر رفتار یا سیاست سایر دولت‌ها که لزوماً متضمن تخلف از حقوق بین‌الملل نیست، به کار گرفته می‌شوند. در این پژوهش، تحریم‌های اقتصادی عبارت است از اقدامی از سوی یک سازمان بین‌المللی، یک کشور یا دسته‌ای از کشورها برای اخلال در مبادلات اقتصادی معمول با کشوری دیگر برای مجازات، تغییر در سیاست‌ها یا نشان دادن موضع خود به مخاطبان داخلی یا بین‌المللی که در مقابل سیاست‌های کشور هدف انجام می‌شود.

اساساً تحریم اقتصادی که گاهی مترادف با «اجبار اقتصادی»^۱ تعریف می‌شود، تنها یکی از اسباب حکمرانی اقتصادی است که کاملاً با «انگیزش اقتصادی»^۲، «نزاع اقتصادی»^۳ (توقیف راهبردی کشتی‌ها) و «جنگ تجاری»^۴ از نظر شکل، اهداف و اقتضات متمایز است. انگیزش اقتصادی شامل مشوق‌های اقتصادی اعم از امتیازات تجاری و انتقال تکنولوژی است که در ازای انطباق سیاسی کشور هدف با سیاست‌های کشور وضع‌کننده برقرار می‌شود. از این ابزار اقتصادی به‌عنوان «تحریم مثبت»^۵ نیز یاد می‌شود. نزاع اقتصادی رویکردی بلندمدت برای مواجهه با دشمنان است، در حالی که تحریم برای دستیابی به اهداف فوری سیاسی وضع می‌شود. جنگ‌های تجاری نیز

1. Economic Coercion
2. Economic Inducements
3. Economic Warfare
4. Trade War
5. Positive Sanctions

به جای تمرکز بر اهداف سیاسی امنیتی بر سر اختلاف در خط‌مشی‌ها و عملکردهای اقتصادی است (Chan & Drury, 2000; Baldwin, 1985; Ellings, 1985).

ب) اهداف

همانطور که پیش از این گفته شد، تحریم‌ها طیف وسیعی از اهداف سیاسی را تعقیب می‌کنند که تنها بخشی از آنها به‌طور رسمی اعلام می‌گردد و بخش مهمی از آنها اعلام نمی‌گردد؛ از این رو، تعیین دقیق اهداف تحریم‌ها با مشکلات فراوان روبه‌روست. به‌طور کلی، مطالعات انجام شده در این حوزه، اهداف تحریم‌ها را به چهار دسته اصلی تقسیم می‌کنند (Alexander, 2009):

نخست تغییر رفتار؛ یکی از اهداف عمده تحریم‌ها اجبار کشور هدف به تغییر سیاست یا رفتار خود منطبق با خواست یا اهداف سیاسی کشور واضع تحریم‌ها، مانند رعایت هنجارهای بین‌المللی یا اعاده به وضع قبلی است. از جمله این تحریم‌ها می‌توان به تحریم ایتالیا توسط انگلستان و جامعه ملل (۳۶-۱۹۳۵ میلادی) برای تحمیل عقب‌نشینی از حبشه و تحریم‌های سازمان ملل علیه عراق (۹۱-۱۹۹۰ میلادی) جهت عقب‌نشینی رژیم صدام از کویت و اجازه اتمام بازرسی‌ها به بازرسان تسلیحاتی این سازمان اشاره کرد (Farrall, 2007). در مورد ایران، یکی از مهم‌ترین اهداف تغییر رفتار ایران در پرونده هسته‌ای قلمداد می‌شود.

دوم مجازات؛ هدف دیگر اعمال تحریم تنبیه کشور هدف است. این تنبیه، نه لزوماً برای اعاده اوضاع به حال سابق، بلکه بیشتر جهت ایجاد بازدارندگی و ممانعت از تکرار آن رفتار از سوی کشور هدف و سایر کشورهاست که به روشن شدن رفتارهای غیر قابل قبول و ایجاد استانداردهای بین‌المللی درباره رفتارهای مشروع کمک می‌کند؛ مثلاً تحریم‌های ایالات متحده در سال ۱۹۶۰ علیه کوبا برای آن بود که سایر کشورهای امریکای لاتین از خط‌مشی‌های دولت کاسترو الگو نگیرند (Leyton-Brown, 1987).

سوم علامت‌دهی؛ وضع تحریم‌ها می‌تواند، حاوی این پیام برای هم‌پیمانان تحریم‌کنندگان باشد که مواضع اعلامی از سوی واضع تحریم‌ها با اقدام عملی همراه است. در این باره گفته شده است، تحریم‌های پرهزینه توسط یک قدرت جهانی، نشان‌دهنده عزم آن قدرت جهانی بوده و دیگر کشورها را برای پیوستن به آن تحریم ترغیب می‌نماید (Martin, 1992). برای مثال سازمان ملل و امریکا یک سال پیش از تصمیم‌گیری درباره حمله به عراق در سال ۱۹۹۱، تحریم اقتصادی را در دستور کار

1. Behavior Modification
2. Punishment
3. Signaling

قرار دادند. شاید این تحریم بهترین وسیله‌ای بود که می‌توانست قاطعانه مخالفت با اشغال کویت را به رژیم صدام اعلام نماید (Melby, 1998).

چهارم بی‌ثبات‌سازی! در بعضی موارد، هدف از تحریم‌ها بی‌ثباتی کشور هدف جهت سرنگونی دولت یا نظام سیاسی آن است. برای مثال، تحریم کوبا توسط آمریکا در ۱۹۶۰ جهت سقوط «فیدل کاسترو» به‌عنوان دولتی با سیاست‌های ضد امپریالیستی بود (Rennack & Shuey, 1999).

ج) انواع

صاحب‌نظران با رویکردهای گوناگونی انواع تحریم‌های اقتصادی را دسته‌بندی کرده‌اند. در این میان، سه رویکرد اصلی دیده می‌شود:

نخست، تقسیم‌بندی تحریم‌ها از منظر واضعان تحریم، دولت‌های قدرتمند یا دولت‌هایی که کشور هدف، وابستگی قابل توجهی به آنها دارد، برای دستیابی به اهداف سیاسی خود اقدام به وضع تحریم‌های یکجانبه^۱ می‌کنند و در صورتی که بتوانند سایر دولت‌ها را با خود همراه سازند، تحریم‌های چندجانبه^۲ شکل می‌گیرد. در موارد دیگر، قدرت‌های بین‌المللی با اعمال نفوذ در سازمان‌های بین‌المللی، تحریم اقتصادی را به کشور هدف تحمیل می‌نمایند. در شرایط کنونی نظام بین‌الملل، مهم‌ترین نهاد بین‌المللی وضع تحریم‌ها شورای امنیت سازمان ملل متحد است؛ چرا که تمامی کشورهای عضو این سازمان ذیل فصل هفتم منشور ملل متحد، متعهد به اجرای این تحریم‌ها هستند (Alexander, 2009).

دوم از منظر موضوعاتی که هدف تحریم قرار گرفته‌اند؛ برخی از صاحب‌نظران از منظر موضوعاتی که هدف تحریم قرار می‌گیرند، تحریم‌های اقتصادی را به چهار دسته اصلی تقسیم می‌کنند (Doxey, 1980):

۱- توقیف دارایی‌های مالی^۳ توسط اعمال‌کننده تحریم‌ها، شامل یک یا چند مورد از موارد زیر: (۱) توقیف یا ضبط دارایی‌های بانکی دولت هدف یا اتباع آن؛ (۲) توقیف یا مصادره سایر دارایی‌های هدف تحریم‌ها مانند سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در کشور اعمال‌کننده تحریم‌ها؛ (۴) امتناع از تأمین مالی مجدد یا تغییر در برنامه بازپرداخت بدهی‌ها (اعم از اصل و سود)؛ (۵) تعلیق یا لغو پروژه‌های مشترک.

۲- اعمال کنترل‌های تجاری^۴ بر کالا و خدمات توسط اعمال‌کننده تحریم‌ها، شامل یک یا چند مورد از موارد زیر: (۱) سهمیه‌بندی واردات یا صادرات؛ (۲) محدودیت

1. Destabilization
2. Unilateral
3. Multilateral
4. Freezing Financial Assets
5. Trade Controls

صدور مجوزهای واردات و صادرات؛ (۳) تحدید یا قطع کامل صادرات؛ (۴) تحدید یا قطع کامل واردات؛ (۵) وضع تعرفه‌های تبعیضی (شامل نادیده گرفتن روابط دول کامله‌الوداد)؛ (۶) تحدید یا لغو حق ماهیگیری؛ (۷) تعلیق یا لغو موافقتنامه‌های تجاری؛ (۸) ممنوعیت‌های اعمالی بر صادرات کالاها و راهبردی و فناوری پیشرفته.

۳- تعلیق کمک‌ها و حمایت فنی^۲ توسط اعمال‌کننده تحریم‌ها، شامل یک یا چند مورد از موارد زیر: (۱) کاهش، تعلیق یا لغو تسهیلات اعتباری با نرخ اعتباری یا نرخ بازار؛ (۲) کاهش، تعلیق یا لغو کمک‌های فنی، نظامی، توسعه‌ای و برنامه‌های آموزشی؛ (۳) رأی منفی به ارائه وام‌ها، امتیازات، یارانه‌ها و تسهیلات مالی برای کمک‌های فنی و غیره، از سازمان‌های بین‌المللی.

۴- وارد کردن شرکت‌هایی که با کشور هدف، کسب و کار دو جانبه دارند در فهرست شرکت‌های ممنوعه.^۳ شامل ممانعت از معاملات شرکت‌های کشور واضع تحریم‌ها یا کشورهای ثالث با کشور هدف، یا ممنوعیت شرکت‌های کشور هدف از تجارت با کشور واضع تحریم‌ها.

سوم از منظر کسانی که ملزم به رعایت تحریم‌ها هستند (مخاطبان تحریم)، دولت‌ها در اجرای تحریم‌ها، به‌طور طبیعی تابعان خود اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی را در برابر نقض تحریم‌ها مورد مجازات قرار می‌دهند، به این تحریم‌ها «تحریم‌های اولیه»^۴ گفته می‌شود. اما در بعضی موارد دولت‌ها یا فراتر گذاشته و اتباع دولت‌های دیگر را در برابر تخلف از تحریم‌ها مورد مجازات قرار می‌دهند، که در اصطلاح به آن «تحریم‌های ثانویه»^۵ گفته می‌شود. هر چند صاحب‌نظران در مشروعیت این دسته از تحریم‌ها به تفصیل سخن گفته‌اند^۶ و برای مقابله با گسترش این تحریم‌ها تلاش‌های فراوانی صورت گرفته است،^۷ بخش عمده‌ای از تحریم‌های فعلی علیه اقتصاد ایران ذیل تحریم‌های ثانویه ایالات متحده تعریف می‌شود.

1. Embargo
2. Boycott
3. Suspension Of Aid Or Technical Assistance
4. Blacklisting
5. Primery sanctions
6. Secondary sanctions

۷. ر.ک.:

Rodman, K. (2001) *Sanctions beyond Borders: Multinational Corporations and U.S. Economic Statecraft*, Rowman & Littlefield, Oxford; Meyer, J. (2009) "Second Thoughts on Secondary Sanctions", *Journal of International Law*, University of Pennsylvania, Vol. 30, Issue 3.

۸. بعنوان مثال نگاه کنید:

Davidson, N. (1998) "U.S. Secondary Sanctions: The U.K. and E.U. Response", *Stetson Law Review*, Vol. XXVII; Clark, H. (2004) "Dealing with U.S. Extraterritorial Sanctions and Foreign Countermeasures", *University of Pennsylvania Journal of International Law*, Vol 25:1.

۲-۲- تحریم از منظر راهبرد کلان ملی

راهبرد کلان، دانش و هنری است که تحت هر شرایطی قدرت ملی را به منظور کنترل حریفان، با تعیین اندازه و روشی خاص توسط تهدید، قوای مسلح، فشار غیرمستقیم، سیاست، طفره و گریز و دیگر ابزارها، بسیج می‌نماید تا علایق و مقاصد ملی را برآورده سازد. این نوع استراتژی در صلاحیت سیاستمداران است و از نظر حیطة و وسعت دید اعم از استراتژی نظامی، سیاسی، اقتصادی است (کالینز، ۱۳۷۰). همچنین بنا بر تعریف لیدل هارت، وظیفه راهبرد کلان آن است که تمامی یک یا چند ملت را طوری هدایت و هماهنگ کند که در راستای دستیابی به اهداف سیاست‌های بنیادی قرار گیرد. (Gray, 1999)

اگر تعریف گری از راهبرد ملی را در نظر داشته باشیم، آنگاه می‌توان اظهار کرد که در واقع، این ابزارهای در دسترس یک سیاستمدار، تعبیر دیگری از راهبردهای در دسترس وی است که ابزار نیل به اهداف سیاسی واقع شده است؛ یعنی از یک سو به راهبرد به مثابه یک مفهوم مستقل نگاه می‌شود و به آن لفظ راهبرد اطلاق می‌گردد و صفت‌های اقتصادی، نظامی، فرهنگی و غیره به آن اضافه می‌شود؛ و از سوی دیگر با عنایت به ماهیت ابزاری راهبرد در مقابل سیاست‌ها و خط‌مشی‌های عمومی، به این راهبردها ابزار اقتصادی، نظامی یا فرهنگی گفته می‌شود.

به دیگر سخن، سیاستمداران برای پیشبرد اهداف، منویات و کشورداری ابزارهای متعددی را در اختیار دارند. این ابزارها اعم از ابزارهای نظامی، دیپلماتیک، اقتصادی، علمی و فرهنگی است. هرچند که ابزار نظامی، ابزار کلیدی و نهایی در پیشبرد اهداف و منافع ملی است، اما کاربرد دیگر ابزارها همچون ابزارهای اقتصادی به عنوان جایگزین یا مکمل ابزار نظامی ویژه و پراهمیت است (O'Sullivan, 2003).

استراتژی‌های اقتصادی (یا همان ابزارهای اقتصادی در دسترس یک سیاستمدار) را می‌توان به دو دسته استراتژی‌های مثبت و منفی تقسیم نمود. هم استراتژی‌های اقتصادی مثبت (جهت تحریص و ترغیب^۲ دیگر کشورها و نهادها به مشارکت در پیشبرد اهداف و منافع ملی) و هم استراتژی‌های اقتصادی منفی (جهت بازدارندگی و پرهیز دادن^۴) در جای خود به کار سیاستمدار می‌آیند (O'Sullivan, 2003). از این منظر روشن است که تحریم اقتصادی جزو راهبردها یا ابزارهای اقتصادی منفی محسوب می‌شود. همچنین اگر تقسیم‌بندی لیدل هارت (۱۹۶۷) راجع به تقسیم‌بندی راهبرد به دو

۱. «استفاده یا تهدید به استفاده از قدرت برای دستیابی به اهداف سیاسی» (Gray, 1999)

2. Statecraft
3. Inducements/Incentives
4. Deterrence

دسته راهبردهای مستقیم (که به دنبال پیروزی مستقیم از طریق برخورد مستقیم است) و غیرمستقیم (که به دنبال پیروزی بدون رویارویی مستقیم است) را بپذیریم، می‌توان تحریم را به عنوان یک راهبرد غیرمستقیم طبقه‌بندی نمود.^۱ در مجموع، می‌توان گفت که تحریم، یک راهبرد اقتصادی منفی در سطح ملی است که به صورت غیرمستقیم اجرا می‌شود.

هوفبر، اسکات و الیوت (۱۹۹۰)، یکی از پیشگامان بررسی اهداف و آثار تحریم‌های اقتصادی به‌شمار می‌روند. ایشان در کتابی با عنوان «بازنگری در تحریم‌های اقتصادی» به بررسی ۱۱۵ مورد از تحریم‌های بین‌المللی اعمال شده بین سال‌های ۱۹۱۴ تا ۱۹۹۰، از جمله تحریم‌های نفتی لیبی (۱۹۸۲ و ۱۹۸۶) پرداخته‌اند. آنها با بررسی تأثیرات این تحریم‌ها بر کشورهای هدف، به این نتیجه می‌رسند که از میان این موارد، تنها ۴۰ مورد از تحریم‌های اقتصادی مؤثر بوده‌اند. به عبارت دیگر، تنها در ۳۴ درصد موارد یکی از اهداف این تحریم‌ها محقق شده است و در باقی موارد تحریم‌ها به اهداف خود نرسیده‌اند. این ارزیابی، سرآغازی بر بررسی آثار تحریم‌های اقتصادی به‌شمار می‌رود. پیپ (۱۹۹۷) در مقاله‌ای، اعتبار ارزیابی هوفبر و همکارانش را زیر سؤال برده است. وی بر این عقیده است که با تدقیق در موارد موفقیت تحریم‌ها از دیدگاه هوفبر و همکارانش که بر ۴۰ مورد بالغ می‌شود، تنها در ۵ مورد می‌توان به موفقیت تحریم‌ها حکم کرد و در ۳ مورد نیز نتیجه‌گیری مشخصی اعم از موفقیت یا شکست حاصل نمی‌شود؛ از این رو، از میان ۱۱۵ مورد تحریم اقتصادی تنها ۵ مورد را می‌توان موفقیت‌آمیز دانست؛ چرا که به‌طور مثال، در ۱۸ مورد نیروی نظامی اهداف تحریم را محقق ساخته است، نه خود تحریم؛ و در ۸ مورد نیز خواسته‌های کشور تحریم‌کننده برآورده نشده است. در نتیجه، خوش‌بینی به تأثیر تحریم‌ها در گذشته بی‌پایه است و در آینده نیز احتمال اثربخشی بیشتر این تحریم‌ها نمی‌رود.

بالدوین (۱۹۹۸) در مقاله‌ای، روش سختگیرانه پیپ در تعیین موفقیت یا شکست تحریم‌ها را مورد انتقاد قرار داده است، از نظر وی، پیپ در ارزیابی اهداف و آثار تحریم‌ها، اسباب و اهداف تحریم‌ها را با یکدیگر اشتباه گرفته و اهداف سیاسی و غیرسیاسی تحریم‌ها را به درستی از یکدیگر تفکیک نکرده است؛ از این رو، معیار صحیحی برای موفقیت تحریم‌ها ارائه نمی‌نماید و از تعیین موفقیت نسبی تحریم‌ها با توجه به اهداف چندگانه آنها بازمانده است. در نتیجه، بدون مقایسه هزینه وضع تحریم‌ها با هزینه

۱. برای مطالعه بیشتر در زمینه نظریه تحریم، ر.ک. اثر ارزشمند از مؤسسه بروکینگز:

O'Sullivan, Meghan L. (2003) *Shrewd sanctions : statecraft and state sponsors of terrorism*, Washington D.C.: The Brookings Institution.

استفاده از ابزارهای دیگر، رأی به مفید نبودن تحریم‌ها داده است. وی در نهایت، روش گزینشی پیم در ارزیابی مجدد پژوهش هوفبر و همکارانش را ناقص و فاقد وجاهت تشخیص می‌دهد.

کورترایت و لوپز (۲۰۰۰) در ادامه این مطالعات، ۱۴ مورد از تحریم‌های جامع در سال‌های ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۹ را مورد بررسی قرار داده‌اند. این دو نتیجه گرفتند که در ۳ مورد از هر ۴ مورد، تحریم‌ها تا حدی مؤثر بوده‌اند، اما فقط در دو مورد از هر ۱۰ مورد موفقیت چشمگیر دیده می‌شود. هر چند در اینجا نیز سختگیری بیش از اندازه در تطبیق کامل پیامدها و اهداف اعلامی دیده می‌شود.

الکساندر (۲۰۰۹)، در کتابی با عنوان «تحریم‌های اقتصادی» به بررسی تاریخچه و مبانی اقتصادی تحریم‌ها پرداخته است. نویسنده در فصل دوم این کتاب تحت عنوان اقتصاد سیاسی بین‌الملل و تحریم‌های اقتصادی، پس از ارائه مدلی از تحولات اقتصاد بین‌الملل به بازبینی تجارب عملی وضع این تحریم‌ها در مورد کشورهای مختلف می‌پردازد و در انتها نتیجه می‌گیرد، در موارد گوناگون تأثیر تحریم‌ها به دو مؤلفه قدرت اقتصادی کشور تحریم‌کننده و ضعف اقتصادی کشور هدف تحریم وابستگی کامل دارد. در مطالعات اخیر، شاخه‌های حقوق تحریم و مواردی از این دست نیز عملاً به ادبیات موضوع اضافه گردیده است که از این میان می‌توان به کار خوب راث بون و همکاران (۲۰۱۳) اشاره نمود. ایشان با بررسی تحریم‌های ایالات متحده، به شرکت‌های چند ملیتی امریکایی و غیر امریکایی در مواجهه با این تحریم‌ها پیشنهاد می‌کنند آشنایی کامل با این مقررات و پیروی از آنها، تنها راه مدیریت این ریسک است.

۲-۳- تحریم‌های تحمیلی بر جمهوری اسلامی ایران

در ایران، مطالعه در حوزه تحریم‌های اقتصادی، پس از واکنش ایالات متحده به بحران گروگانگیری سفارت امریکا در تهران و تصویب نخستین دور تحریم‌های اقتصادی علیه ایران در اول خرداد ۱۳۵۹، مورد توجه قرار گرفت. اما گرایش جدی پژوهشگران به این حوزه را پس از اعمال تحریم‌های ایالات متحده تحت عنوان قانون داماتو- کندی (۱۹۹۶) و تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل در جریان پرونده هسته‌ای می‌توان مشاهده کرد (Feathers, 2001).

کشورهای غربی پس از تصویب شش قطعنامه شورای امنیت در پرونده هسته‌ای ایران، با وضع تحریم‌های اقتصادی، تحت عناوین مختلف، اقتصاد ایران را هدف قرار

۱. قطعنامه‌های ۱۶۹۶ (۲۰۰۶)، ۱۷۳۷ (۲۰۰۶)، ۱۷۴۷ (۲۰۰۷)، ۱۸۰۳ (۲۰۰۸)، ۱۸۳۵ (۲۰۰۸) و ۱۹۲۹ (۲۰۱۰) درباره مسئله هسته‌ای ایران

داده‌اند. مهم‌ترین تلاش‌ها در این راستا، از سوی ایالات متحده در قالب تصویب قوانین تحریمی یا صدور فرامین اجرایی^۱ دیده می‌شود؛ از مهم‌ترین نمونه‌های این قوانین و فرامین می‌توان به قانون تحریم ایران (۱۹۹۶)^۲، قانون جامع تحریم ایران و پاسخگویی (۲۰۱۰)^۳، فرمان اجرایی ۱۲۹۲۵ (اوت ۱۹۹۴) و فرمان اجرایی ۱۳۵۹۰ (نوامبر ۲۰۱۱) اشاره کرد.^۴ اتحادیه اروپا نیز در همراهی با این تحریم‌ها، اقدام به وضع محدودیت‌هایی در قالب مقررات^۵، تصمیمات^۶ و مقررات اجرایی^۷ شورای اروپا، به‌ویژه در سال ۲۰۱۲ نموده است.

۲-۴- مدل پنج حلقه‌ای تحلیل راهبردی

برای انجام تحلیل راهبردی نیازمند مدلی دقیق، ساده و قابل تعمیم هستیم. مطابق با مدل پنج حلقه‌ای واردن^۸، هر موجودیت راهبردی (یعنی موجودیتی که دارای اختیار، دارای قدرت تصمیم‌گیری و عمل‌کننده باشد) دارای ۵ جزء است که به صورت حلقه‌های متداخل در دل یکدیگر قرار می‌گیرند. این حلقه‌ها عبارتند از:

۱. **حلقه رهبری**^۹؛ این حلقه هدایت، رهبری و هویت بخشی به کل نظام را برعهده دارد. بدون این عنصر نمی‌توان نظام را یک موجودیت راهبردی شمرد. نظام اطلاعاتی نیز در این حلقه جای می‌گیرد. شایان ذکر است که این عنصر، غیرقابل جایگزینی است و در صورت از دست رفتن آن، کل نظام دچار فروپاشی یا تغییر هویت می‌گردد.
۲. **حلقه ملزومات حیاتی**^{۱۰}؛ این حلقه جریان ورودی‌های لازم برای فعالیت رهبر و کل نظام می‌باشد. این حلقه تا حدی قابل جایگزینی است، اما نه زیاد.
۳. **حلقه زیرساخت‌ها**^{۱۱}؛ آنچه برای ایجاد جریان ملزومات اساسی و غیر اساسی مورد نیاز است. اجزای این حلقه تا حدی قابل جایگزینی و حتی تا حدی قابل صرف‌نظر کردن است.

-
1. Executive Orders
  2. Iran Sanctions Act (ISA)
  3. Comprehensive Iran Sanctions, Accountability and Divestment Act (CISADA)
  ۴. برای مشاهده فهرست کامل این قوانین ر.ک: دلاورپور اقدم، مصطفی و جلیل محبی (۱۳۹۱) «ابعاد، اهداف و ماهیت تحریم‌های جمهوری اسلامی ایران»، سازمان بسیج حقوق‌دانان، صفحه ۹۷ به بعد.
  5. Council Regulation
  6. Council Decision
  7. Council Implementing Regulation
  8. Warden's 5 Rings Model Of Strategic Analysis
  9. Leadership
  10. Organic Essentials
  11. Infra-Structure

۴. حلقه جامعه؛ اجزای تشکیل دهنده نظام که مقدار بیشتری از حلقه قبلی قابل از دست رفتن است.
۵. حلقه ساز و کار دفاعی؛ مختص موجودیت‌های ذی حیات است که نظام را در مقابل تهاجمات بیرونی حفاظت می‌کند.
- البته هر یک از حلقه‌های فوق، خود دارای خرده نظام‌هایی مشابه نظام کلان هستند و خود دارای خرده حلقه‌های رهبری، ملزومات حیاتی و غیره می‌شوند.

شکل ۱: مدل پنج حلقه‌ای تحلیل راهبردی واردن (Warden III, 1995)

جدول ۱: مثال‌هایی از تحلیل با مدل واردن (Warden III, 1995)

کشور	بدن	حلقه‌ها
دولت	مغز	رهبر
ارتباطات	چشم	
امنیت	اعصاب	
انرژی و پول	غذا و اکسیژن	ملزومات حیاتی
راه‌ها، کارخانه‌ها و فرودگاه‌ها	رگ‌ها، استخوان بندی، ماهیچه‌ها	زیرساخت‌ها
مردم	سلول‌ها	جامعه
نیروهای نظامی، پلیس، آتش‌نشانی	گلبول‌های سفید	ساز و کار دفاعی

1. Population
2. Fighting-Mechanism

برای نابودسازی یک نظام، چندین راه وجود دارد: می‌توان تک‌تک حلقه‌ها را از بین برد و در نتیجه نظام را از بین برد. راه دیگر آن است که با از بین بردن حلقه رهبری، ماهیت آن نظام را از بین برد و آن نظام را از کار انداخت.

هنگام تحلیل باید دقت نمود که کل نظام دشمن مخاطب ماست و نه ساز و کار دفاعی آن. به عبارت دیگر، نباید تصور نمود که تنها راه مقابله با یک نظام، تهاجم به ساز و کار دفاعی آن نظام است. ممکن است که حتی با در پیش گرفتن برخی تمهیدات، بتوان کاری کرد که ساز و کار دفاعی اصلاً به کار نیفتد.

در مدل پنج حلقه‌ای تحلیل، حالت ایده‌آل آن است که با تأثیرگذاری بر اجزای نظام، شرایط طوری رقم بخورد که ساز و کار دفاعی نظام به کار نیفتد. (Warden III, 1995) این مسئله را می‌توان با استفاده از مفهوم راهبرد غیرمستقیم (تشریح شده توسط لیدل هارت و بوپر) مورد تحلیل قرار داد.

۳- روش پژوهش

در این پژوهش، برای جمع‌آوری داده‌ها از روش مطالعات کتابخانه‌ای اسناد منتشره راجع به تحریم‌های اعمالی علیه ایران استفاده شده است. همچنین برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوا^۱ کمک گرفته شده است.

وینسنت و همکاران (۲۰۰۷) چارچوب زیر را برای انجام پژوهش‌های تحلیل محتوا ارائه نموده‌اند:

۱. **تعریف منابع داده‌ای:** اولین قدم در پژوهش‌های تحلیل محتوا، نوع‌شناسی منابعی است که قرار است مورد تحلیل محتوا واقع شود. این منابع بر اساس محدوده موضوعی پژوهش انتخاب می‌گردند. در پژوهش حاضر که راجع به تحریم‌های اعمالی «ایالات متحده، اتحادیه اروپا و شورای امنیت سازمان ملل» بر علیه جمهوری اسلامی ایران صورت می‌گیرد، منابع داده‌ها عبارتند از «هر گونه سند رسمی که توسط منابع تقنینی ایالات متحده، اتحادیه اروپا و شورای امنیت سازمان ملل راجع به اعمال تحریم» منتشر گردیده است.
۲. **جمع‌آوری منابع:** گام دوم، شناسایی و یافتن منابعی است که داده‌های مزبور در آن یافت می‌شود. این منابع ممکن است شامل متن، تصویر یا صوت باشد. در پژوهش حاضر، منابع صرفاً مشتمل بر متنی است که به صورت رسمی توسط مراجع تقنینی ایالات متحده، اتحادیه اروپا و شورای امنیت سازمان ملل منتشر شده است.

۳. کدگذاری: در این گام، کدهای مشخصی برای نقل قول‌های معنادار در نظر گرفته می‌شود و به صورت جداگانه ارائه می‌گردد.
۴. تحلیل محتوا: در این گام سعی می‌شود تا با استفاده از یک مدل پیشین یا مدلی اکتشافی، تکرار کدها و تأکیدات یافت شده در متن توصیف گردند. در این تحقیق، کدها در قالب مدل پنج حلقه‌ای واردن مرتب گردیده‌اند. به عبارت دیگر، محتوای اسناد تحریمی تحلیل محتوا گردیده است تا کدهای یافت شده ذیل بخش‌های مختلف مدل واردن قرار گیرند.
۵. تفسیر نتایج: در گام نهایی با مقایسه توزیع کدهای مستخرج و تأکیدات ایشان، می‌توان تفسیری از ذهنیت و مقصود ارسال‌کننده پیام به دست آورد. در این پژوهش، منظور از تفسیر نتایج، به دست آوردن ذهنیت سیاستگذاران و تحریم‌کنندگان ایران با استفاده از تحلیل سیستمی بر اساس مدل واردن است. در تحلیل محتوا می‌توان اعتبار کدگذاری را از طریق تعدد کدگذاران حاصل نمود (Vincent et al., 2007). بر این اساس، کدگذاری باید به صورت پایدار و سازگار^۲ صورت گیرد؛ به طوری که کدگذاری باید میان کدگذاران سازگار باشد (پایایی میان کدگذاران^۳) و در مورد هر کدگذار، در طول زمان هم سازگار و باثبات باقی بماند (پایایی درون کدگذاران^۴) (Bryman & Bell, 2007).
- برای نشان دادن این سازگاری و همبستگی، از شاخصی به نام کاپای کوهن^۵ استفاده می‌شود؛ این ضریب مانند آلفای کرونباخ بین صفر و یک تغییر می‌کند و ارزشگذاری آن به شرح زیر است:
- همبستگی بالای ۰,۷۵، بسیار خوب
  - همبستگی بین ۰,۶ و ۰,۷۵، خوب
  - همبستگی ۰,۴ و ۰,۶، قابل قبول
- کاپا درجه توافق میان کدگذاران را از آن جهت می‌سنجد که بر حسب شانس نباشد. از این ضریب در کدگذاری اطلاعات متنی استفاده می‌شود. مانند مشاهده ساختار یافته و انواع تحلیل‌های متنی (Bryman & Bell, 2007).

۴. موضوع‌شناسی تحریم‌های تحمیلی بر ایران با استفاده از مدل واردن همان‌طور که گفته شد، وظیفه راهبرد کلان دستیابی به اهداف و مقاصد ملی است. اگر یک کشور یا نهاد بین‌المللی بخواهد کشور دیگری را به پیروی از منویات خود وادار سازد تا علایق و منافع خود را تأمین نماید، آنگاه باید با استفاده از قدرت سازماندهی شده^۱ کشور مقابل را به اطاعت وادارد. اگر بخواهیم این امر را با استفاده از مدل واردن مورد تحلیل قرار دهیم، آنگاه می‌توان مجموعه تحریم‌ها را به مثابه استراتژی‌های اقتصادی منفی در نظر گرفت که به منظور اعمال فشار بر حلقه‌های نظام اقتصادی کشور طراحی و اعمال شده‌اند. همان‌طور که گفته شد، هدف پژوهش حاضر آن است که با تحلیل راهبردی تحریم‌های اعمال شده معلوم گردد که کدام بخش از کشور هدف تحریم قرار گرفته است. به عبارت دیگر، هدف آن است که موضوعات و اهداف تحریم‌های اعمالی با عنایت به تحلیل راهبردی مورد شناسایی واقع شود.

بدین منظور با تحلیل محتوای اسناد منتشره راجع به تحریم علیه ایران توسط ایالات متحده، اتحادیه اروپا و شورای امنیت سازمان ملل، کدهای زیر به دست آمده است.^۲

جدول ۲: کدهای مستخرج از اسناد تحریمی علیه جمهوری اسلامی ایران

نقل قول‌های مستخرج از اسناد تحریم	
کدهای مستخرج از تحریم‌های اعمالی از طرف ایالات متحده	
تحریم فروش بنزین (۱۶)	بلوکه کردن اموال و دارایی‌های کشور ایران (۱)
تحریم فروش تجهیزات و خدمات مربوط به بخش انرژی و پتروشیمی (۱۷)	ممنوعیت کمک‌های دولتی ایالات متحده (۲)
تحریم خرید نفت خام، گاز طبیعی و محصولات پتروشیمی از ایران (با قید استثنائات) (۱۸)	ممنوعیت فروش سلاح به ایران (۳)
تحریم بیمه موجودیت‌های ایرانی (۱۹)	ممنوعیت صدور کالاهایی با مصرف دوگانه (۴)
تحریم خرید اوراق قرضه ایرانی (۲۰)	رأی دادن علیه استقراض به ایران در قراردادهای چندجانبه (۵)
تحریم معامله با بخش انرژی ایران (۲۱)	توقف کمک ایالات متحده به سازمان‌هایی که به ایران یاری می‌رسانند (۶)
تحریم معامله با صنایع کشتی‌سازی و کشتیرانی ایران (۲۲)	تحریم فعالیت‌های منطقه‌ای ایران (۷)

۱. بنا بر تعریف کلاوزویتس، راهبردی عبارت است از «بهره‌گیری از قدرت سازماندهی شده در جهت دستیابی به اهداف سیاسی»

۲. شایان ذکر است که برخی از موارد درج شده در ستون ابزارهای تحریمی، به لحاظ قانونی الزام‌آور تلقی نمی‌شوند و به صورت توصیه‌ای ارائه گردیده‌اند، اما با عنایت به اینکه هدف از تدوین این جدول موضوع‌شناسی، نقاط مدنظر تحریم‌کنندگان با استفاده از مدل واردن بوده است، کدگذاری شده‌اند.

نقل قول‌های مستخرج از اسناد تحریم	
تحریم تجارت و سرمایه‌گذاری ایالات متحده در ایران (با قید برخی استثنائات) که شامل زیرمجموعه‌های شرکت‌های امریکایی نیز می‌شود (۸)	تحریم بیمه و بیمه اتکایی ^۲ پذیرهنویسی اوراق ^۳ (۲۳)
تحریم بخش انرژی ایران (۹)	تحریم صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران (۲۴)
تحریم سرمایه‌گذاری در احداث خطوط لوله انرژی (۱۰)	تحریم معاملات فلزات گرانبها (۲۵)
تحریم سرمایه‌گذاری در صنایع LNG (۱۱)	تحریم صنعت خودروسازی (۲۶)
تشویق به خروج سرمایه از بخش انرژی ایران (۱۲)	تحریم معامله ریال (۲۷)
تحریم فروش فناوری‌های نظامی (۱۳)	تحریم بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و نظام بانکی ایران ^۴ (۲۸)
تحریم فروش فناوری‌های مربوط به استخراج اورانیوم (۱۴)	تحریم پرداخت‌های نقدی ^۵ به ایران (۲۹)
تحریم فروش فناوری‌های مربوط به ضدشورش (۱۵)	تحریم برخی از اشخاص ذی‌نفوذ ایرانی و دارایی‌های ایشان (۳۰)
کدهای مستخرج از تحریم‌های اعمالی از طرف شورای امنیت سازمان ملل متحد	
انسداد ^۶ دارایی برخی اشخاص ایرانی (۳۱)	تحریم توسعه‌های مربوط به موشک‌های بالستیک (۳۷)
تحریم انتقال اشیای مربوط به صنعت هسته‌ای (۳۲)	تحریم فروش سیستم‌های عمده نظامی (۳۸)
تحریم انتقال اشیای مربوط به صنعت موشکی (۳۳)	تشویق به کاهش تعاملات با بانک‌های ایرانی (۳۹)
تحریم انتقال اشیاء با کاربرد دوگانه (۳۴)	تشویق به هشجاری در مقابل استقراض، اعتباردهی و تأمین سرمایه برای ایران (۴۰)
تحریم صدور لوازم و فناوری نظامی (۳۵)	پابندی به بازرسی محموله‌های با مقصد یا مبدأ ایرانی (۴۱)
تحریم سرمایه‌گذاری‌های ایران در معدن کاوی اورانیوم و فناوری‌های مرتبط با هسته‌ای (۳۶)	
کدهای مستخرج از تحریم‌های اعمالی از طرف اتحادیه اروپا	
تحریم واردات نفت خام از ایران (۴۲)	تحریم معامله با بانک‌های ایرانی و تراکنش‌های سوئیفت ^۷ (۴۶)
تحریم بیمه کشتی‌های ایرانی با محموله نفتی و پتروشیمی (۴۳)	تحریم اعتباردهی، تضمین و بیمه صادراتی به ایران (۴۷)
تحریم معاملات فلزات گرانبها (۴۴)	تحریم فروش صنایع فلزی و فناوری مربوطه به ایران (۴۸)
انسداد دارایی‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۴۵)	تحریم خدمات کشتیرانی به ایران (۴۹)

1. Bonds
2. Reinsurance
3. Underwriting
4. Banking system

5. Hard-Currency
6. Freezing
7. SWIFT system

حال می‌توان کدهای به دست آمده از تحلیل محتوای اسناد را در تناظر با الگوی براون قرار داد تا مشخص گردد هر یک از موارد برای تهاجم به کدامیک از حلقه‌های نظام حاکمیتی طرح شده است. شایان ذکر است که در مواردی، یک تحریم (و کد مربوط به آن) بیش از یک حلقه را مورد هدف قرار می‌دهد و لذا در برخی موارد یک کد در بیش از یک طبقه جا گرفته است:

ردیف	حلقه هدف	کدهای متناظر تحریم‌های علیه جمهوری اسلامی ایران
۱	رهبر	۳۰ و ۳۱
۲	ملزومات حیاتی	۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹
۳	زیرساخت‌ها	۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹
۴	جامعه	۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹
۵	ساز و کار دفاعی	۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹

برای اطمینان از پایایی کدگذاری، ابتدا محققان به صورت مجزا کدگذاری نموده و سپس نظام‌های کدگذاری به دست آمده را با یکدیگر مقایسه نمودند. بر اساس مقایسه صورت پذیرفته، میزان همبستگی کدگذاری‌ها با استفاده از ضریب کاپای کوهن قبل از هم‌اندیشی ۰٫۸۲۸۱، و ضریب مزبور پس از هم‌اندیشی ۰٫۸۴۳۷، به دست آمده است که با «همبستگی بالا» تفسیر می‌شود.

۵- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

از موضوع‌شناسی فوق می‌توان این نتایج را استخراج نمود:

- لایه ملزومات حیاتی، بیشترین تعداد و متنوع‌ترین موضوعات کدی را به خود اختصاص داده است؛ به طوری که هم گستره متنوعی از ورودی‌های اقتصادی مورد تحریم واقع شده است و هم گزاره‌های مربوطه در تمامی اسناد تحریمی ایالات متحده، اتحادیه اروپا و شورای امنیت تکرار شده است. موضوعات مربوطه عبارتند از:
  - درآمد‌های ملی
  - تأمین سرمایه خارجی
  - واردات کالا و فناوری‌های انحصاری

○ بخش انرژی (اعم از فسیلی و هسته‌ای)

○ خودروسازی

○ کشتیرانی

○ صنایع فلزی

با توجه به آنکه لایه ملزومات حیاتی، اکثریت کدها را به خود اختصاص داده است، می‌توان به صورت معقولی نتیجه‌گیری کرد که نقطه تمرکز راهبرد تحریم اقتصادی، همان ورودی‌های نظام اقتصادی کشور است. بر این اساس، تصمیم‌گیران راهبردی باید در مقابله با راهبرد تحریم و کاهش اثر آن، درون‌زا کردن ورودی‌های اقتصاد را در دستور کار داشته باشند.

● لایه حلقه رهبری، کمترین کدها را به خود اختصاص داده است و محتوای آن کدها نیز کاملاً مستقیم و تک‌بعدی (بلوکه کردن اموال و تحریم فعالیت‌های بین‌المللی افراد معین) است. این امر نشان‌دهنده آسیب‌پذیری اندک کشور از این ناحیه است.

● زیرساخت‌های مورد توجه در تحریم‌ها عبارتند از:

○ صنایع حمل و نقل و کشتیرانی

○ تراکنش‌های مالی

○ بیمه تجاری و حمل و نقل

○ زیرساخت‌های انتقال انرژی

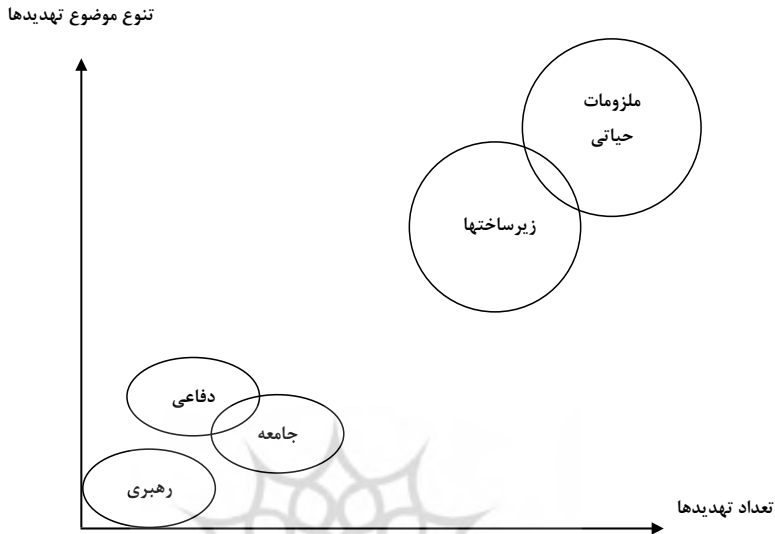
○ رسانه‌های جمعی بین‌المللی

مشخص است که تمامی موارد فوق (به جز رسانه‌های جمعی) به نحوی به زیرساخت‌های تأمین درآمد ملی از محل فروش نفت اشاره دارد؛ لذا دومین دستور کاری که از محل تحلیل راهبردی تحریم‌ها می‌توان استخراج نمود، تلاش برای کاهش آسیب‌پذیری زیرساخت‌های مزبور و ملاً کاهش وابستگی به این بخش در اقتصاد کشور است.

● کدهای مرتبط با لایه جامعه همه مرتبط با کالای پرمصرف در کشور است؛ یعنی تأثیرگذاری بر لایه جامعه از طریق کالاهای مشخصی (مانند خودرو و بنزین) صورت می‌گیرد؛ لذا دستور کار سومی که می‌توان از طریق تحلیل فوق به دست آورد، ضرورت آسیب‌شناسی و بازمهندسی فرایندهای مرتبط با تأمین این کالاها، به همراه فرهنگ‌سازی برای مصرف این کالاهاست.

اگر بخواهیم بر اساس مطالب فوق نقشه تهدیدهای ناشی از تحریم‌های اعمالی بر

جمهوری اسلامی ایران را حسب تعداد و تنوع تهدیدها ترسیم نماییم الگوی زیر به دست خواهد آمد.

شکل ۲: فراوانی و تنوع تهدیدهای ناشی از تحریم‌های اقتصادی

مجموعاً می‌توان گفت با تحلیل راهبرد می‌توان حداقل چند دستور کار راهبردی متناسب با حوزه‌های بالا استخراج و ارائه نمود که برای مقابله با راهبردهای تحریم اقتصادی تحمیلی ضروری است:

- از آنجا که حلقه رهبری با کمترین تعداد و نوع تهدید روبه‌روست، به نظر می‌رسد ادامه وضعیت فعلی و حفظ استقلال حلقه رهبری و جلوگیری از بروز شکاف در این حلقه کفایت می‌کند.
- در دو حلقه ملزومات حیاتی و زیرساخت‌ها، پیگیری سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با تأکید بر عناصر درون‌زای اقتصاد، مقاوم‌سازی زیرساخت‌ها و تأکید بر تولید بومی در خوشه‌های صنعتی، گلوگاهی ضروری می‌باشد. این عناوین در سیاست‌های کلی امنیت اقتصادی نیز منعکس گردیده است.
- حلقه جامعه به‌طور جدی مورد تهدید تحریم‌ها، به‌ویژه محدودیت در تأمین کالاهای پر مصرف قرار گرفته است؛ لذا رعایت بند دیگری از سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مبنی بر کنترل و بهینه‌سازی مصرف می‌تواند مانع تهدید این حلقه توسط تحریم‌ها گردد.
- در نهایت، حلقه دفاعی با تهدید تک بعدی روبه‌روست که این امر فراتر از

تحریم‌های یک دهه اخیر بوده و سابقه آن به پیروزی انقلاب اسلامی بازمی‌گردد. موجودیت‌های حلقه دفاعی در طول بیش از سه دهه با این تحریم‌ها روبه‌رو بوده و رشد و بالندگی این حلقه در این مدت، نشانگر مقاومت مناسب این حلقه می‌باشد؛ لذا تقویت موتورهای رشد این حلقه در راستای سیاست‌های کلی امنیت ملی و منویات مقام معظم فرماندهی کل قوا دام‌ظله‌العالی باید در آینده نیز در دستور کار قرار گیرد.

از مطالعه کارهای پیشین که قریب به اتفاق آنها از سوی کارشناسان غربی صورت گرفته است (و در ابتدای این مقاله به مهم‌ترین آنها اشاره شد) می‌توان نتیجه گرفت، تلاش‌های صورت گرفته به کلی از دیدگاهی متفاوت با این پژوهش برخوردارند؛ چرا که مطالعات گذشته بیشتر از منظر واضعان تحریم و بر مبنای میزان تحقق اهداف تحریم‌کنندگان، به‌ویژه اهداف اعلامی از سوی ایشان انجام شده، حال آنکه این تحقیق از منظر دفاع از امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در برابر تحریم‌های اقتصادی صورت گرفته است.

منابع کتاب‌ها

۱. زهرانی، مصطفی و همکاران (۱۳۷۶)؛ نظریه‌های تحریم اقتصادی، چاپ وزارت امور خارجه، تهران
۲. دلاورپور اقدم، مصطفی و جلیل محبی (۱۳۹۱)؛ ابعاد، اهداف و ماهیت تحریم‌های جمهوری اسلامی ایران، سازمان بسیج حقوقدانان، تهران
۳. کالینز، جان ام. (۱۳۷۰)؛ استراتژی بزرگ: اصول و رویه‌ها، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران

A) Articles:

4. Feathers, L. (2001), "Economic Sanctions and Their Effect on the Energy Industry", Texas International Law Journal, Vol
5. Galtung, J. (1967), "On the Effects of International Economic Sanctions", World Politics, vol. 19
6. Katzman, Kenneth (2014) **Iran Sanctions**, Congressional Research Service, Report No. 20871
7. Lindsay, J. (1986), "Trade Sanctions as Policy Instruments: a Re-examination", International Studies Quarterly, no. 30
8. Pape, R. (1997), "Why Economic Sanctions Do Not Work", International Security, vol. 22, no. 2
9. Rathbone, Meredith; Jeydel, Peter & Lentz, Amy (2013) **Sanctions, Sanctions Everywhere: Forging A Path through Complex Transnational Sanctions Laws**, Georgetown Journal of

International Law, Vol. 44

10. Rennack, Dianne E. (2014), **Iran: U.S. Economic Sanctions and the Authority to Lift Restrictions**, Congressional Research Service, Report No. 43311
11. Rogers, E. (1996), “**Using Economic Sanctions to Control Regional Conflicts**”, Security Studies, vol. 5, no. 4

B) Books

12. Alexander, K. (2009), **Economic Sanctions**, Palgrave Macmillan, New York
13. Baldwin, D. (1985), **Economic Statecraft**, Princeton University Press, Princeton
14. Baldwin, D., Pape R. (1998), “**Correspondence: Evaluating Economic Sanctions**”, International Security
15. Bryman, A. & Bell, E. (2007). **Business research methods**, Oxford University Press, USA
16. Chan, S. & Drury, A. (2000), **Sanctions as Economic Statecraft: Theory and Practice**, St. Martin's, New York
17. Cortright, D. & Lopez, G. (2000), **The Sanctions Decade: Assessing UN Strategies in the 1990s**, Boulder, Lynne Rienner
18. Daoudi, M. & Dajani, M. (1983), **Economic Sanctions: Ideal and Experience**, Routledge & Kegan Paul, Boston
19. Doxey, M. (1980), **Economic Sanctions and International Enforcement**, Oxford University Press, New York
20. Drezner, D. (1999), **The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations**, Cambridge University Press, New York
21. Ellings, R. (1985), **Embargoes and World Power: Lessons from American Foreign Policy**, Westview Press, Boulder
22. Farrall, J. (2007), **United Nations Sanctions and the Rule of Law**, Cambridge University Press, Cambridge
23. Gray, C. S. (1999). **Modern strategy**, Oxford University Press, Oxford
24. Hufbauer, G. (1999), **Trade as a Weapon**, (paper for the Fred J. Hansen Institute for World Peace) San Diego State University, World Peace Week
25. Hufbauer, Gary C.; Schott, Jeffrey J. & Elliott, Kimberly A. (1990) **Economic Sanctions reconsidered: Supplemental**

- Case Histories**, Institute of International Economics, Washington
26. Leyton-Brown, D. (1987), **The Utility of International Economic Sanctions**, St. Martin's Press, New York
  27. Liddell Hart, B. H. (1967) **Strategy: The Indirect Approach**, London: Faber and Faber
  28. Martin, L. (1992), **Coercive Cooperation: Explaining Multi-lateral Economic Sanctions**, Princeton University Press, New Jersey
  29. Melby, E. (1998), **Iraq**, (in Richard N. Haass (ed.), "**Economic Sanctions and American Diplomacy**") Council on Foreign Relations, New York
  30. Nincic, M. & Wallenstein P. (1983), **Economic Coercion and Foreign Policy**, (in Miroslav Nincic and Peter Wallenstein, "Dilemmas of Economic Coercion: Sanctions in World Politics) Praeger, New York
  31. O'Sullivan, Meghan L. (2003) **Shrewd sanctions: statecraft and state sponsors of terrorism**, Washington D.C.: The Brookings Institution
  32. Rennack, D. & Shuey, R. (1999), **Economic Sanctions to Achieve U.S. Foreign Policy Goals: Discussion and Guide to Current Law**, CRS Report for Congress
  33. SaharAhdiyyih, Semira (2011), **The Impact of Economic Sanctions on Iran's Economy And Foreign Policy**, thesis submitted for degree of Master of Public Policy, Georgetown University
  34. Thucydides (1972), **History of the Peloponnesian War** (translated by Warner R.), Penguin Books, New York
  35. Vincent, J. D., Rhonda, K. R., & Michael, D. P. (2007) **A Content Analysis of the Content Analysis Literature in Organization Studies: Research Themes, Data Sources, and Methodological Refinements**, *Organizational Research Methods*, 10(1)

